

Eläytymismenetelmä – mahdollisuuksia ja rajoja

*Saaga Härkönen & Johanna Lätti &
Anna Rytivaara & Anna Wallin*

Tässä teoksessa on esitetty kymmenen eläytymismenetelmätutkimusta, joita yhdistää sekä kiinnostus kasvatustieteellisten ilmiöiden tutkimiseen että menetelmällinen mielenkiinto eläytymismenetelmän hyödyntämiseen ilmiöiden tutkimisessa. Teoksen artikkelit osoittavat, kuinka eläytymismenetelmää voidaan hyödyntää eri tavoin ja eri konteksteissa, mahdollistaen niin vastaajien mielikuvien ja näkemysten tutkimisen kuin erilaisille ilmiöille annettujen merkitysten tarkastelun. Teoksen tutkimusartikkeleissa tietoa saavutettiin muun muassa siitä, millaisia näkemyksiä ammattilaisilla on sairaalan ulkopuoliseen synnytykseen johtavista tekijöistä, millaisia merkityksiä annetaan osallisuudelle kouluyhteisössä ja millaisena oppilaat näkevät hyvän yhteisopettajan. Monien mahdollisuuksien ohella artikkelit myös ilmentävät menetelmän rajoja ja herättävät kysymyksiä siitä, millaisia vaatimuksia ja haasteita menetelmä asettaa sekä tutkijalle että tutkimuksen vastaajille. Tästä syystä onkin paikallaan nostaa esiin erityisesti kaksi menetelmän perusolemuksen liittyvää piirrettä, joiden mahdollisuuksia ja rajoja jokaisen eläyty-

Saaga Härkönen, Johanna Lätti, Anna Rytivaara & Anna Wallin (toim.)

*Kasvatuksen muuttuvat työ- ja toimintaympäristöt:
10 eläytymismenetelmätutkimusta.*

Tampere: Tampere University Press, 337–346

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-034-2>

mismenetelmää soveltavan tutkijan olisi hyvä pysähtyä pohtimaan omassa tutkimuksessaan.

Ensinnäkin, kuten jo aiemmin menetelmän luotettavuuspohdintojen yhteydessä todettiin, verrattuna moniin muihin laadullisiin aineistoihin eläytymismenetelmäaineistoista erityisen tekevät niiden perustuminen kuvitteellisuuteen ja eläytymiseen. Yleisesti ottaen eläytymisellä eläytymismenetelmässä viitataan kykyyn kuvitella itsensä johonkin tilanteeseen tai jonkun toisen ihmisen asemaan. Eläytymismenetelmässä eläytyminen edellyttää siis tutkimukseen osallistuvalla erityisesti mielikuvitusta ja kuvittelukykyä, mutta myös jossain määrin empatiaa eli kykyä myötätuntoiseen eläytymiseen (Suomisanakirja, Tieteen termipankki). Tässä yhteydessä on kuitenkin tärkeää tehdä ero empatian (kreikaksi *em pathos*, tuntee sisälle) ja sympatian (*sym pathos*, kanssa tuntee) välille. Niistä molemmat käännetään usein myötätunnoksi, vaikkakin sympatia viittaa tarkemmin kykyyn tuntee yhdessä toisen kanssa eli samaistumista toisen tunnetilaan (esim. Merriam-Webster). Eläytymismenetelmässä myötätunnolla viitataankin enemmän kykyyn asettaa itsensä toisen asemaan, sen sijaan, että edellytettäisiin vastaajalta sympatiaa, eli kykyä tuntee yhdessä toisen kanssa. Esimerkiksi teoksen viidennessä artikkelissa (Nieminen ym.), jossa tarkasteltiin yläkouluikäisten tuottamia tarinoita seksuaalisesta häirinnästä verkossa, kehyskertomukseen eläytymisen tuli asettaa itsensä kuvitteellisen henkilön (Puron) asemaan ja kuvitella, kuinka Puro toimisi tilanteessa, jossa kohtaa seksuaalista häirintää. Tässä edellytetään vastaajalta kykyä kuvitella itsensä Puron tilanteeseen ja kykyä ymmärtää Puron lähtökohtia ja tunteita, mutta edellytyksenä ei kuitenkaan ole, että vastaaja kanssaeläisi näitä tunteita. Empatialla ja eläytymisellä eläytymismenetelmän yhteydessä viitataan siis enemmän vastaajan kykyyn asettaa toisen asemaan tai asettaa itsensä johonkin tilanteeseen sen sijaan, että viitattaisiin empaattisen prosessin myötä syntyneisiin tunteisiin (engl. *emotional empathy*), kuten sympatiaan (ks. lisää Gerace, Day, Casey & Mohr 2013; Wallin, Koro-Ljungberg & Eskola 2019).

Sensitiivistä aihetta tutkittaessa eläytymismenetelmällä voidaan myös pyrkiä hieman etäännyttämään vastaajia eläydyttävästä tilanteesta pyytämällä heitä eläytymään jonkun toisen asemaan itsensä sijasta. Näin toimittiin tarkoituksellisesti myös Rahkolan ym. artikkelissa, jossa tarkasteltiin

rekrytoijan subjektiivisten tuntemusten merkitystä rekrytointiprosessissa ja -päätöksessä. Koska tutkimuksen osallistajat olivat itse rekrytoinnin ammatillaisia, heitä ei pyydetty kuvittelemaan itseään rekrytointitilanteeseen ja kuvaamaan omia tuntemuksiaan, jotta osallistajat voisivat mahdollisesti kuvata vapaammin vastauksissaan sitä, miten rekrytoijan subjektiiviset tuntemukset voivat vaikuttaa rekrytointipäätökseen, ilman, että heidän täytyisi reflektoida kriittisesti omaa subjektiivisuuttaan tai ammattitaitoaan.

Mikäli vastaajat onnistuvat eläytymään kehyskertomuksessa kuvattuun tilanteeseen, vastaukset voivat olla hyvin rikkaita kuvauksia ilmiöstä, avaten näkökulmia, joita tutkija ei ole tullut ajatelleeksi. Esimerkiksi tässä teoksessa Torisevan ym. yhteisopettajuutta koskevassa tutkimuksessa havaittiin, että oppilaiden näkökulmasta opettajien puutteelliset yhteistyötaidot vaikuttivat siihen, että opettajien huomio siirtyy opettamisesta opettajien keskinäiseen vuorovaikutukseen ja oppilaat jäivät taustalle. Parhaimmillaan eläytymismenetelmä voikin lisätä sekä tutkijoiden että tutkimukseen osallistuvien tulkinnallista mielikuvitusta (Särkelä & Suoranta 2020) ja toimia myös emancipatorisena menetelmänä antamalla tilaa vastaajan omille tulkinnoille ja merkityksenannoille. Eläytymismenetelmässä vastaajat eivät rastita valmiita vaihtoehtoja lomakkeelta, vaan käyttävät vastatessaan ajattelua ja kieltä samalla konstruoiden todellisuutta (Eskola ym. 2017, 267). Aineistona olevat tarinat eivät siten ole ainoastaan vastauksia, vaan ne myös osallistuvat todellisuuden luomiseen antamalla asioille ja ilmiöille merkityksiä ja kuvaamalla niitä tietyllä tavalla. Esimerkiksi teoksen ensimmäinen tutkimusartikkeli (Wihersaari ym.) osoitti, kuinka opettajien tarinoista tuotettu todellisuus kolmiportaisen tuen toteuttamisesta voi muodostua hyvin erilaiseksi kuin perusopetuslaissa on tarkoitettu. Samoin osallisuus Auvisen ym. sekä Kalloksen ym. artikkeleissa avasi mahdollisia todellisuuksia siitä, millaisena osallisuus voi näyttäytyä opetussuunnitelmien ulkopuolella ja mikä sen merkitys elävässä elämässä on oppilaille ja opiskelijoille.

Lisäksi, kuten monessa tämän teoksen artikkeleissa osoitetaan, eläytymismenetelmätarinoiden kuvitteellisuus tekee menetelmästä erityisen hyvin soveltuvan tulevaisuusvisioiden tai muuttuvien ja uusien toimintatapojen- ja ympäristöjen tarkasteluun (esim. Torisevan ym. artikkeli yhteisopettajuudesta), kun ei vielä tiedetä tarkkaan, mitä kaikkea tutkittaviin ilmiöihin ja kon-

teksteihin liitetään. Lisäksi eläytymismenetelmän avulla voidaan saada yksityiskohtaista täydennystä jo aiemmin tutkittuun ilmiöön, kuten Silfverstenin ym. artikkelissa, jossa pystyttiin tuottamaan aineiston pohjalta kaksi erilaista työnhakijaa kuvaavaa mallia: ”varma valinta” ja ”riskivalinta”. Aineistosta saatiin myös kattavasti nimettyä ja eriteltyä niitä erilaisia riskejä, joita hakijoihin tai rekrytointiprosessiin voidaan liittää.

Ihmistieteiden ja laadullisten tutkimusten kentällä eläytymismenetelmä-tutkimusten suurimpana vahvuutena nähdäänkin usein olevan sen kyky kuvata vaihtoehtoisia ajattelumalleja, näkökulmia ja mahdollisuuksia sen sijaan, että keskityttäisiin kuvaamaan vastaajien elettyä todellisuutta ja henkilökohtaisia kokemuksia. Eläytymismenetelmäaineistolla pyritään ensisijaisesti laajentamaan ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä, ei niinkään kuvaamaan suoraan ”faktoja” tai ”objektiivista todellisuutta”. Näin ollen eläytymismenetelmäaineistot eivät itsessään välttämättä kerro, kuinka asiat ovat tai ovat olleet, vaan kuvaavat, kuinka asiat voisivat olla. Esimerkiksi tämän teoksen kuudennessa artikkelissa ensihoitajien ja kätilöiden synnytystilannetarinat (Hänninen ym.) ilmentävät yhteisesti jaettuuta merkityksiä ja näkemyksiä, joiden perusteella voidaan rakentaa kuvaa siitä, millaiset tekijät voivat johtaa sairaalan ulkopuoliseen synnytystilanteeseen. Tarinoiden perusteella ei kuitenkaan voida suoraan päätellä, että kyseinen synnytystilanne on todella tapahtunut tai, että tietyt tekijät johtavat siihen. Vastaavasti Haapajärven ym. artikkeli tuottaa tietoa siitä, millä tavoin rekrytoijan käyttäytyminen voi vaikuttaa työnhakijalle syntyvään kuvaan rekrytoivasta yrityksestä ja päätökseen vastaanottaa tarjottu työpaikka.

Vaikka eläytymismenetelmätarinat ovatkin kuvitteellisia, mahdollisia tarinoita, ei tarinoita kuitenkaan nähdä fiktiivisinä tarinoina, vaan niiden nähdään ilmentävän kulttuurisesti jaettuuta käsityksiä ja merkityksiä ja olevan siten kytköksissä ”olemassa olevaan” maailmaan (Schaeffer 2012). Siten ne voivat lisätä *näkökulmatietoisuutta* ja *mahdollisen tajua* avaamalla erilaisia maailmassa olemisen mahdollisuuksia:

Mahdollisen taju ei ole vastakkaista todellisuudentajulle vaan herkkyyttä todellisuudessa piileville mahdollisuuksille ja kykyä herättää ne eloon: se on mahdollisten todellisuuksien tajuja ja vaihtoehtojen näkemistä sille,

mikä meille esitetään itsestään selvänä ja välttämättömänä” (Meretoja 2016, 4).

Kuvitteellisuus ja eläytyminen tarjoavat eläytymismenetelmää soveltavalle tutkijalle paitsi mahdollisuuksia myös haasteita. Mikäli vastaajan eläytyminen ei jostain syystä onnistu, voi vastaaja jättää kokonaan vastaamatta, vastata asian vierestä tai tarina (kuvaus) voi jäädä hyvinkin pinnalliseksi. Tällöin menetelmä ei välttämättä toimi tarkoituksenmukaisesti, avaten erilaisia näkökulmia ja mahdollisuuksia, ja tutkimuksen tavoite ymmärryksen laajentamisesta voi jäädä saavuttamatta. Vaikka suurimmassa osassa tämän teoksen tutkimuksissa eläytyminen toteutui toivotunlaisesti, myös haasteita esiintyi. Eläytymisen vaikeus voi näkyä esimerkiksi vastausten pintapuolisuudessa ja ytimekkyydessä, kuten Klingen ym. artikkelissa, jossa suurin osa vastauksista ei ollut kirjoitettu tarinamuotoon vaan vastaukset olivat luettelomaisia kuvauksia. Eläytymismenetelmässä tärkeää onkin pohtia etukäteen kehyskertomukset sellaiseen muotoon, että eläytyminen mahdollistuu tutkimuksen vastaajajoukolle parhaimmalla mahdollisella tavalla; rajaamalla ilmiötä liikaa ja kannustaen hyödyntämään omaa ajattelua sekä mielikuvitusta.

Toiseksi eläytymismenetelmätutkimuksissa on usein nähtävissä yhteys kerronnalliseen tutkimukseen; kerätäänhän eläytymismenetelmällä tyypillisesti vastaukseksi tarinoita ja jaetaan näkemys siitä, että näiden tarinoiden avulla ihmiset hahmottavat elämää sekä asioiden yhteyksiä. Eläytymismenetelmää hyödyntävän tutkijan onkin tarpeellista pohtia oman tutkimuksensa asemointia suhteessa kerronnallisiin tutkimuksiin laajemmin. Kuinka kerronnallisuus näkyy omassa tutkimuksessa ja millaisia erityispiirteitä eläytymismenetelmä tuo kerronnalliseen tutkimukseen? Eläytymismenetelmäaineisto eroaa niin sisällöltään kuin muodoltaan monista muista kerronnallisista aineistoista kuten esimerkiksi (elämäkerta) haastatteluaineistoista tai kirjoitelma-aineistoista. Eläytymismenetelmällä tuotetut tarinat ovat esimerkiksi usein pituudeltaan lyhyempiä kuin vaikkapa haastatteluilla kerätyt tarinat, ja eläytymismenetelmätarinoista voi myös puuttua kokonaan tai osittain narratiiviselle muodolle ominaisia elementtejä, kuten ajallisuus, juonenkulku, käännekohtat ja taustatietojen (kuten ihmisten, paikan tai ajan) kuvaus (ks. esim. Labov & Waletzky 1997). Siitä huolimatta, että eläytymismenetelmätarinoissa usein on havaittavissa juonenkulku (ohjataanhan tähän

usein jo kehyskertomuksessa), ovat ne kuitenkin usein melko suoraviivaisia ja yksinkertaistettuja moniin muihin kertomusaineistoihin verrattuna. Lisäksi eläytymismenetelmätarinat on tuotettu kehyskertomusten perusteella, joissa määritellään valmiiksi kertomuksen puitteet, kuten se kuka on päähenkilö ja kuinka tilanne kehittyy (esim. onnistuminen tai epäonnistuminen), siinä missä esimerkiksi kertomuksellisissa haastatteluissa pyritään mahdollisimman avoimeen kuvaukseen omakohtaisista kokemuksista (ks. myös Wallin, Koro-Ljungberg & Eskola 2019).

Riippuen tutkijan intresseistä ja tutkimuksen tarkoituksesta, edellä mainitut tekijät voidaan nähdä sekä eläytymismenetelmän heikkouksina että mahdollisuuksina. Mikäli tutkijan tarkoituksena on analysoida esimerkiksi tarinoiden juonenkulkua tai kuinka tutkittavaa ilmiötä tarinallisestaan, eläytymismenetelmäaineisto voi tarjota tähän rajatummalla mahdollisuudella verrattuna esimerkiksi kerronnallisiin haastatteluihin, voivathan eläytymismenetelmätarinat olla hyvin ytimekkäitä ja toisinaan myös luettelomaisia vastauksia tai kuvauksia. Varmasti osittain tästä syystä yleistä eläytymismenetelmätutkimuksille onkin (kuten myös tämän teoksen artikkelit osoittavat), että analyysi kohdentuu ensisijaisesti aineiston (ilmi)sisältöön eli siihen, *mitä* aineistossa kerrotaan, sen sijaan että analysoitaisiin sitä, *miten* kertomuksia (vastauksia) tuotetaan eli kiinnostuksen kohde olisi kerronnassa tai kielen käytössä itsessään.

Tämänkaltaisen temaattinen lähestymistapa onkin hyödyllinen, kun etsitään yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia eri tarinoiden välillä, ja kun tavoitteena on muodostaa jäsennelty ja teoretisoitu kuva ilmiöstä (Riessman 2003). Kehyskertomusten variointi antaa tutkijalle mahdollisuuden hahmottaa kuinka tarinat (vastaukset/kuvaukset) poikkeavat toisistaan, kun yhtä tekijää muutetaan, auttaen tutkijaa luomaan yhteyksiä eri teemojen välillä ja luomaan vaihtoehtoisia ja mahdollisia skenaarioita. Esimerkiksi Klingen ym. tutkimuksessa ensimmäisen kehyskertomusversion vastauksissa, jossa henkilö ei ollut saanut muodollista koulutusta työhönsä, yleisin teema oli epävarmuus työn suorittamista kohtaan. Toisen kehyskertomusversion vastauksissa, jossa henkilö puolestaan oli saanut muodollisen koulutuksen, nousi vastaavasti esiin varmuuden tunne, joka tarkentui työhön kuuluvan rekrytointiprosessin hallintana ja esimerkiksi lainsäädännöllinen tuntemisena. Vertailemalla

eri kehyskertomusversioissa esiintyneitä teemoja, voitiin tässä tutkimuksessa luoda kaksi tyyppitarinaa, jotka kuvastavat sitä, millainen merkitys muodollisella rekrytointikoulutuksella voi olla rekrytoijan koetulle ammattitaidolle. Kerronnallisuus näkyikin usein eläytymismenetelmä tutkimuksissa siinä, kuinka tutkija lähestyy eläytymismenetelmä aineistoa tyyppitellen eli tiivistämällä aineistoa havainnollisiin tyyppitarinoiniin, joita voivat yhdistää sekä sisältö että tarinoiden juonenkulku (ks. myös. Auvisen ym. tutkimusartikkeli).

Tämä teos ja eläytymismenetelmää käsittelevä vuosikirjasarja kokonaisuudessaan ovat osoittaneet, kuinka eläytymismenetelmää voidaan soveltaa hyvin monenlaisen tutkimuksen tekemiseen. Tämä monimuotoisuus herättää osaltaan monia metodologisia kysymyksiä, ja vaikka tämän teoksen tarkoituksena ei ole osallistua menetelmän (tai teoksen artikkeleiden) tieteenfilosofisten ja teoreettismetodologisten lähtökohtien pohdintaan, olisi tämänkaltaiselle pohdinnalle ehdottomasti tarvetta, kun eläytymismenetelmää jatkossa kehitetään eteenpäin. Jatkossa mielenkiintoista olisi syventyä tarkemmin pohtimaan esimerkiksi sitä, millaisia totuus käsityksiä eläytymismenetelmä tutkimusten takana on, millaista tietoa menetelmän avulla voidaan saavuttaa ja kuka oikeastaan tietoa tuottaa – tutkija, vastaajat vai molemmat? Vaikka yksiselitteisiä vastauksia ei olisikaan mahdollista antaa, tarkempi analyysi menetelmän ontologisista ja epistemologisista mahdollisuuksista ja yhteyksistä tarjoaisi tutkijoille eväitä menetelmän rajojen ja mahdollisuuksien hahmottamiseen sekä menetelmän kehittämiseen tulevaisuudessa.

Lähteet

- Eskola, J., Karayilan, S., Kaski, T., Lehtola, T., Mäenpää, T., Nishimura-Sahi, O., Oede, A-M., Rantanen, M., Saarinen, S., Toivikko, P., Valtonen, M. & Wallin, A. 2017. Eläytymismenetelmä 2017: Ohjeita ja kokemuksia menetelmästä kiinnostuneille. Teoksessa: J. Eskola, T. Mäenpää & A. Wallin (toim.) Eläytymismenetelmä 2017: Perusteema ja 11 muunnelmaa. Tampere: Tampere University Press, 266–293.
- Gerace, A., Day, A., Casey, S. & Mohr, P. 2013. An exploratory investigation of the process of perspective taking in interpersonal situations. *Journal of Relationships Research* 4 (e6): 1–12.
- Ikonen, M. 2013. Trust development and dynamics at dyadic level a narrative approach to studying processes of interpersonal trust in leader-follower relationships. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta.
- Labov, W. & Waletzky, J. 1997. "Narrative analysis: Oral versions of personal experience." *Journal of Narrative and Life History* 7 (1–4): 3–38. Reprinted from *Essays on the verbal and visual arts*, J. Helm (toim.) (1967), Seattle, WA: University of Washington Press, 12–44.
- Meretoja, H. 2016. Kirjallisuus ja mahdollisen taju. Professoriluento 11.1.2017, Turun Yliopisto. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti AVAIN 4, 67–72.
- Merriam-Webster. <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/sympathy-empathy-difference>. (Luettu 23.5.2021.)
- Nikanto, I. & Eskola, J. 2018. Liite. Miten eläytymismenetelmää on käytetty ja käytetään. Näin käytät eläytymismenetelmää: hyvät käytännöt ja kiperät kysymykset. Teoksessa: J. Eskola, I. Nikanto & S. Virtanen (toim.) Aikamme kasvatus: vain muutos on pysyvää? 14 eläytymismenetelmä tutkimusta. Tampere: Tampere University Press, 385–397.
- Posti-Ahokas, H. 2013. Empathy-based stories capturing the voice of female secondary school students in Tanzania. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 26(10), 1277–1292.
- Riessman, C. K. 2003. Narrative analysis. In M.S. Lewis-Beck, A. Bryman & T. Futing Liao (eds.) *The sage encyclopedia of social science research methods*. Thousand Oaks: SAGE, 705–709.

- Schaeffer, J. M. 2012. Fictional vs. factual narration. In the living handbook of narratology.
- Suomisanakirja. <https://www.suomisanakirja.fi/empatia>. (Luettu 23.5.2021.)
- Särkelä, E. & Suoranta, J. 2020. The method of empathy-based stories as a tool for research and teaching. *The Qualitative Report* 25 (2), 399–415.
- Tieteen termipankki. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:empatia> (Luettu 23.5.2021.)
- Wallin, A., Koro-Ljungberg, M., & Eskola, J. 2019. The method of empathy-based stories. *International Journal of Research and Method in Education* 42 (5), 525–535.

